

Ἡ βία κατὰ τῆς γυναίκα^ς ὡς κοινωνικό φαινόμενο

τοῦ Ἡλίας Λασκαλάκη, Δικηγόρου, Ὑφηγητῆ Ἐγκληματολογίας
Π.Α.Σ.Π.Ε. Ὑπεύθυνου Ἐρευνῶν στό Ε.Κ.Κ.Ε.

Τό ζήτημα τῆς βίας κατὰ τῆς γυναίκα^ς θέτει πρῶτα-πρῶτα ἕνα πρόβλημα ὀρισμοῦ τῆς βίας, ἡ λύση τοῦ ὁποίου θά ἐπιτρέψει τόν καθορισμό τοῦ ἀντικειμένου τῆς συζήτησής μας καί τήν τοποθέτησή του στό ὀρθό ἐπίπεδο ἀνάλυσης. Ἡ προσφυγή πού γίνεται συχνά σέ κριτήρια φυσιολογικά ἢ ψυχολογικά γιά τόν ὀρισμό τῆς βίας (βία εἶναι ἡ ἄσκηση φυσικῆς δυνάμεως πάνω στό σῶμα τοῦ ἄλλου ἢ ἡ ἄσκηση ψυχικοῦ καταναγκασμοῦ) δέν ἀρκοῦν γιά νά ὀρίσουν τή βία, ἡ ὁποία, ὡς κοινωνικό φαινόμενο, δέν μπορεῖ νά ὀρισθεῖ παρά μόνο μέ κριτήρια κοινωνικά. Ἔτσι, π.χ. ὁ paterfamilias πού, στήν ἀρχέγονη κοινωνία, σκότωνα τήν ὑπεξούσια γυναίκα κάνοντας χρήση δικαιώματος πού τοῦ παρεῖχε ἡ πατριαρχική τάξη τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς του, δέν διέπραττε κοινωνικά πράξη βίας, ὅπως, ἀντίστοιχα, δέν θεωρεῖται σήμερα ἀπό τούς περισσότερους ὅτι διαπράττει βία ὁ ἄνδρας πού μέ σωματική δύναμη ἐξαναγκάζει τή σύζυγό του σέ συνουσία.

Τελικά, λοιπόν, τὸ τί εἶναι βία, γενικά, σέ μιὰ ὀρισμένη κοινωνία σέ ὀρισμένη ἐποχή, καθορίζεται ἀπό τὸ ποιός ἔχει τή δύναμη νά ἐπιβάλλει στοὺς ἄλλους τή δική του ἀξιολόγηση. Τοποθετούμενοι λοιπόν μέσα σ' αὐτὴν τὴν προοπτική βλέπουμε ὅτι ἡ ἔννοια τῆς βίας προβάλλει σ' ὅλη τῆς τὴν πληρότητα στά πλαίσια σχέσεων μεταξύ ὑποκειμένων — ἀτόμων ἢ ομάδων — πού μιὰ ὀρισμένη κοινωνία θεωρεῖ κοινωνικά ἴσους καί ἐντελῶς ἀνεξάρτητους τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ἀντίθετα, στά πλαίσια σχέσεων μεταξύ ὑποκειμένων πού βρίσκονται σέ σχέση κοινωνικῆς ἐξάρτησης τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἡ ἔννοια τῆς βίας ἐξαφανίζεται κατὰ λόγο τοῦ βαθμοῦ ἐξάρτησης καί στή θέση τῆς ἐμφανίζεται ἡ ἔννοια τοῦ δικαιώματος τοῦ καταναγκάζοντος καί τῆς ἀντίστοιχης ὑποχρέωσης τοῦ καταναγκαζόμενου καί ἐξαρτώμενου ἀπὸ τὸν πρῶτο.

Τὸ ζήτημα λοιπόν τῆς βίας κατὰ τῆς γυναίκα^ς πρέπει

νά τοποθετηθεῖ σ' αὐτὸ τὸ πεδίο ἀνάλυσης. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι οἱ ἀναπτύξεις πού θά ἀκολουθήσουν θάχουν ὡς ἐπίκεντρο τὴν ἐξέταση τοῦ θέματος : σὲ ποιά ἔκταση ἐπιτρέπεται ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν κοινωνία μας νὰ προσλαμβάνεται κοινωνικά ὡς βία ἢ ἄσκηση κατ' αὐτῆς σωματικοῦ ἢ ψυχικοῦ καταναγκασμοῦ.

Μὲ βάση αὐτὸ πού εἶπαμε παραπάνω, ὅτι δηλαδή ἡ ἔκταση τῆς κοινωνικῆς πρόσληψης μιᾶς συμπεριφορᾶς ὡς βίαιας ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ ἐξάρτησης τοῦ ὑφιστάμενου τὴν συμπεριφορά ἀπ' αὐτὸν πού τὴν ἐκδηλώνει, ἡ ἐξέταση τῆς βίας κατὰ τῆς γυναίκας πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ σὲ τρία ἐπίπεδα πλαισίων σχέσεων αὐτῆς :

1. Στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς γυναίκας μὲ τοὺς τρίτους, καὶ γενικότερα μὲ τὸ κοινωνικὸ της περιβάλλον.
2. Στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεών της μὲ τὸν σύζυγο.
3. Στὸ πλαίσιο τῆς σχέσης θύματος - θύτη στὴν περίπτωση πού ἡ γυναίκα πέφτει θύμα βιασμοῦ.

Ἡ βία στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς γυναί- κας μὲ τὸ κοινωνικὸ της περιβάλλον

Ὁ παραδοσιακὰ παθητικὸς κοινωνικὸς ρόλος τῆς γυναί-
κας, ἄρρηκτα καὶ ἀποκλειστικὰ συνδεδεμένος μὲ τὴν ἀνα-
παραγωγή καὶ τὴν μητρότητα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἰερό-
τητα πού προσδίδει σ' αὐτὴν ἡ ιδιότητα τῆς μητέρας καὶ
τὶς κρατούσες ἠθικο-θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις, συνετέλεσε
στὴ διάπλαση μιᾶς εἰκόνας τῆς γυναίκας στὶς κοινωνικὲς
παραστάσεις ὡς ἐνὸς πλάσματος ἀγνοῦ, παθητικοῦ, χειρα-
γώγησιμου καὶ δεκτικοῦ προστασίας. Ἔτσι, ἔξω ἀπὸ τὸ
πεδίο τῶν ἀνταγωνιστικῶν σχέσεων, πού ἀποτελεῖ ἀπο-
κλειστικὸ προνόμιο τοῦ ἀνδρικοῦ φύλου, ἡ γυναίκα ἀπο-
λαμβάνει γενικὰ στὴν κοινωνία μιᾶς ἰδιαίτερης συμπεριφορᾶς
πού, ἀν καὶ ποικίλλει ἀπὸ κοινωνικὴ τάξη σὲ κοινωνικὴ
τάξη, στὶς συγκεκριμένες της ἐκδηλώσεις χαρακτηρίζεται
γενικὰ ἀπὸ ὑποτέλεια καὶ προστχτευτικότητα.

Κατ' ἀρχὴν, λοιπόν, ἡ θεσμοποιημένη κοινωνικὴ ὑπο-
τέλεια τῆς γυναίκας ἀπέναντι στὸν ἄντρα δὲν ἀφήνει περι-
θώρια γιὰ ἐκδήλωση πράξεων πού ἡ κοινωνία νὰ θεωρεῖ
«βία» κατὰ τῆς γυναίκας γιατί, ὅπως εἶπαμε, ἡ βία ἐμφα-
νίζεται περιστασιακὰ ὡς de facto κατάσταση στὶς ἀντα-
γωνιστικὲς σχέσεις μεταξὺ ὑποκειμένων κοινωνικὰ ἴσων,
ἐνῶ προκειμένου περὶ ἀνίσων θεωρεῖται φυσικὴ ἢ ἐπιβολὴ
καὶ καταπίεση τοῦ ὑπερέχοντος στὸν ὑποδεέστερο. Οἱ σχέ-
σεις τῶν δύο φύλων ἔχουν ρυθμισθεῖ πάγια καὶ de jure
ἀκόμη ἔτσι ὥστε ἡ γυναίκα νὰ γίνεται ἀντικείμενο «ἱππο-
τικῆς» μεταχείρισης, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι αὐτὴ ἀνταπο-
κρίνεται μὲ τὴ συμπεριφορὰ της στὶς συλλογικὲς προσδο-
κίες τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, δηλαδή ὅτι παραμένει αὐστηρὰ
μέσα στὰ ὅρια πού τῆς καθορίζει ὁ κοινωνικὸς της ρόλος

ὡς ὑπάκοης συζύγου καὶ μητέρας. Τυχὸν παρέκκλιση ἀπὸ
τὰ ὅρια αὐτὰ ἐξεγείρει κοινωνικὲς ἀντιδράσεις βίας πού
ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ σὲ ἔνταση ἐκεῖνες πού θά προκαλοῦσε
τὸ ἀντρικὸ παράστημα.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, στὰ πλαίσια τῶν σχέσεων τῆς
γυναίκας μὲ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, ὅτι ὅσο αὐτὴ ἀπο-
δέχεται τοὺς θεσμικοὺς καταναγκασμοὺς πού τῆς ἐπιβάλλει
ὁ παραδοσιακὸς κοινωνικὸς της ρόλος ὡς βασίλισσας τῆς
κουζίνας, ὑπάκοης συζύγου καὶ μητέρας, τότε, κατὰ τὴν
συνήθη πορεία τῶν πραγμάτων, ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τοὺς
τρίτους κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀβροφροσύνης καὶ τῆς
προστασίας, μ' ὅλες τὶς παραλλαγὰς πού οἱ ἔννοιες αὐτὲς
ἀπαντῶνται στὰ διάφορα κοινωνικὰ στρώματα. Καὶ ἡ κοι-
νωνία δὲν αἰσθάνεται ὅτι ἡ γυναίκα αὐτὴ εἶναι ἀντικείμενο
βίας καὶ καταπίεσης. Κάθε ἀπόπειρα ὅμως ἐξόδου ἀπὸ τὰ
πλαίσια αὐτὰ προσλαμβάνεται κοινωνικὰ ὡς προδοσία τῶν
συλλογικῶν προσδοκιῶν καὶ ἀντιμετωπίζεται μὲ ἔντονη
δριμύτητα. Ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι οἱ τελευταῖες δια-
πιστώσεις σχετικὰ μὲ τὴν αὔξηση τῆς γυναικείας ἐργλη-
ματικότητας συμπίπτουν χρονικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ παγ-
κόσμιου κινήματος γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας πού
εἶχε ὡς συνέπεια νὰ θεωρεῖται πιὸ ἐπικίνδυνη καὶ νὰ
καταδικάζεται εὐκολότερα.

Ἡ βία στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς γυναίκας μὲ τὸ σύζυγο

Στὶς σχέσεις της μὲ τὸ σύζυγο στὰ πλαίσια τῆς οἰκο-
γένειας, ἡ συμπεριφορὰ τοῦ τελευταίου ἀπέναντί της — ἀνε-
ξάρτητα διαφοροποιήσεων ἀπὸ περίπτωση σὲ περίπτωση
στὸν τρόπο ἐκδήλωσής της πού προσδιορίζεται ἀπὸ μετα-
βλητὲς προσωπικότητας, μορφωτικοῦ ἐπιπέδου, κοινωνικῆς
τάξης ἢ καὶ παραγόντων περιστασιακῶν — φέρει, γενικὰ,
τὴ σφραγίδα τῆς νομικο-κοινωνικῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ συζύ-
γου πάνω στὴ σύζυγό του. Ἔτσι, πάμπολλες καταστάσεις
πού, ἀναφυόμενες στὰ πλαίσια ἄλλων σχέσεων μεταξὺ δια-
φόρων ὑποκειμένων, θά προσλαμβάνονταν ὡς βία ἢ ὡς
καταναγκασμὸς, στὰ πλαίσια τῆς συζυγικῆς σχέσης δὲν
ἀποτελοῦν παρὰ ἄσκηση δικαιώματος. Ἡ διάταξη καὶ μόνον
κατὰ τὴν ὁποία «ὁ σύζυγος ἀποφασίζει περὶ παντὸς ὅ,τι
ἀφορᾷ τὸν συζυγικὸν οἶκον», ἀποτελεῖ κραυγαλέα ἀπόδειξη
τούτου.

Ἀκόμα καὶ ἡ σωματικὴ κακομεταχείριση (ξυλοδαρ-
μὸς) τῆς συζύγου ἀπὸ τὸ σύζυγο δὲν προσλαμβάνεται
γενικὰ ὡς σαφὴς περίπτωση βίας ἀλλὰ παρίσταται στὶς
συλλογικὲς παραστάσεις καὶ ἐκτιμήσεις ὡς ὀριακὴ περί-
πτωση πού τοποθετεῖται κάπου μεταξὺ κατάχρησης δικαιώ-
ματος καὶ βίας, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, πολὺ συχνὰ δικαιολο-
γεῖται στὴν παραμικρὴ πρόκληση τῆς γυναίκας.

Ἄξια μνείας εἶναι μιὰ διάσημη ἀπόφαση ἀγγλικῶ

δικαστηρίου του 1951, που την επικαλούνται συχνά οι ειδικοί του συγκριτικού δικαίου ως παράδειγμα της υποχρεωτικής δύναμης του δικαστικού προηγούμενου (Binding Force of Precedent). Μια γυναίκα μήνυσε τον άντρα της γιατί την έδειρε. Η υπεράσπιση επικαλέστηκε απόφαση του 14ου αιώνα, κατά την οποία ο σύζυγος έχει δικαίωμα σωφρονισμού της συζύγου του και με το επιχείρημα αυτό πέτυχε την απαλλαγή του κατηγορούμενου. Βέβαια, η απόφαση αυτή αποτελεί μια άκραία νομική συνέπεια μιας γενικής αρχής της Common Law ωστόσο, νομίζω ότι η ιδέα ενός δικαιώματος σωφρονισμού του συζύγου πάνω στη σύζυγο εξακολουθεί να υποβόσκει στην πλατειά κοινωνική μάζα, πράγμα που διευκολύνει το πέρασμα στη βίαιη πράξη, γιατί και ο δράστης δεν ζει την πράξη του σαν βιαιοπραγία, αλλά μάλλον σαν εκδήλωση νόμιμης εξουσίας, και η αξιολόγηση της κοινής γνώμης δεν συνίσταται σε καθαρά διατυπωμένη αποδοκιμασία όταν η σωματική βία κατά της συζύγου δεν ξεπερνά ένα όρισμένο όριο έντασης. Σε τελική ανάλυση, ο «σωφρονισμός» της συζύγου από τον σύζυγο παρίσταται σαν λογική συνέπεια της de jure εγκαθιδρυμένης επικυριαρχίας του δεύτερου πάνω στην πρώτη. Αναπόσπαστη έκφραση της εξουσίας του να θέτει κανείς κανόνες, δηλαδή να αποφασίζει για τη συμπεριφορά του άλλου, είναι και η δυνατότητα να επιβάλλει κυρώσεις σε περίπτωση άνυπακοής σ' αυτούς τους κανόνες.

Η σχέση θύματος - θύτη στην περίπτωση βιασμού της γυναίκας

Η περίπτωση του βιασμού εμφανίζεται σαν η τυπική περίπτωση βίας, της οποίας αντικείμενο αποτελεί η γυναίκα. Γι' αυτό και το φεμινιστικό κίνημα αναλύει ένα μέρος της δράσης του καταγγέλλοντας τους βιασμούς κατά γυναικών και απαιτώντας πρόσθετη προστασία. Αξίζει όμως να δούμε: Τι προστατεύεται τελικά με το αξιόποιο του βιασμού; Η σεξουαλική ελευθερία της γυναίκας ως έκφραση της προσωπικότητάς της, όπως υποστηρίζει γενικά; Πολύ αμφιβάλλω. Η έκδοχή αυτή είναι έντελως ασυμβίβαστη με το γεγονός ότι καθ' όλα τα δίκαια του κόσμου ο βιασμός προϋποθέτει έξω γ α μ η σ υ ν ο υ σ ί α και, συνεπώς, δεν παρέχεται προστασία έναντι της αναγκαστικής συνουσίας που επιβάλλει ο σύζυγος, αν και δεν είναι λιγότερο καταρακωτική για την αξιοπρέπεια της προσωπικότητας της συζύγου, που γίνεται έτσι απλό σκευός ικανοποίησης των σεξουαλικών επιθυμιών του συζύγου της. Άλλα τότε, ποιό είναι το αντικείμενο της ποινικής προστασίας του βιασμού; Προφανώς το ήδη εγκαθιδρυμένο δικαίωμα του συζύγου ή το «δυνάμει» δικαίωμα του μέλλοντος συζύγου προς αποκλειστική σεξουαλική εκμετάλλευση του σώματος της γυναίκας. Οί θεσμοί της παρθενίας και του αξιοποίνου της μοιχείας διαφυλάσσουν το δικαίωμα αυτό από εκούσιες από μέρους της γυναίκας προσβολές του

το αξιόποιο του βιασμού από ακούσιες. Έτσι, το αντικείμενο της ποινικής προστασίας στο έγκλημα του βιασμού απορρέει από τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας ως συζύγου και μητέρας και αποβλέπει στην απρόσκοπτη λειτουργία του ρόλου αυτού υπέρ εκείνου, για τον οποίο καθιερώθηκε. Γι' αυτό, η ποινική προστασία ισχύει μόνο έφ' όσον η γυναίκα στις σχέσεις της με τον προσβολέα παραμένει συνεπής προς το κοινωνικό της ρόλο μέχρις έσχάτων. Όπου ο βιασμός προϋποθέτει έλλειψη συναίνεσης της γυναίκας μέχρι τέλους. Γι' αυτόν το λόγο, η δίκη περί βιασμού δεν έχει σαν αντικείμενο τη συμπεριφορά του δράστη αλλά τη συμπεριφορά του θύματος, δηλαδή έχει σαν επίκεντρο τη διαπίστωση μήπως ή επίθεση που υπέστη ή γυναίκα ξύπνησε, σε κάποιο στάδιο της εξέλιξης των γεγονότων τη φυσιολογική επιθυμία μέσα της και έκαμψε την αντίστασή της. Τότε, δεν υπάρχει βιασμός. Μήπως ή στάση της δεν ήταν όσο έπρεπε αποθαρρυντική δηλαδή δεν ανταποκρινόταν στο πρότυπο της «χαμηλοβλεπούσας», ώστε δημιούργησε «δικαιολογημένη» παρεξήγηση του δράστη ως προς τις προθέσεις της; Τότε, ο δράστης δεν τιμωρείται λόγω πλάνης. Μήπως ή άμφισή της ήταν προκλητική ώστε δημιούργησε «άσυγκράτητη παραφορά πάθους» στο δράστη; Τότε, αυτός δεν τιμωρείται λόγω άκαταλογίστου. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις ή γυναίκα δεν ανταποκρίνεται στο κοινωνικό πρότυπο του ρόλου της, άρα το σώμα της δεν τυχαίνει ποινικής προστασίας μ' άλλα λόγια, δεν πέφτει θύμα βίας. «Τάθελε και τάπαθε».

Μένει να βγάλουμε το συμπέρασμα απ' όσα προηγούνται.

Η βία, αντικείμενο της οποίας γίνεται ή γυναίκα, προέρχεται κατά κανόνα από τους θεσμούς κι' όχι από τους συγκεκριμένους ανθρώπους. Άς τ' έχει αυτό υπ' όψη του το φεμινιστικό κίνημα ώστε να καθορίσει τους στόχους του και να μην επιδίδεται σε αποπροσανατολιστική δράση. Αποτελεί τη μεγαλύτερη πλάνη και τη φοβερότερη αντίφαση το να επικαλείται την προστασία των νόμων για να γλυτώσει τη γυναίκα από τη βία που αυτοί, έμπνευσμένοι από και εφαρμοζόμενοι κατά τις κοινωνικές αντιλήψεις των άνισων ρόλων των φύλων, άπεργάζονται έναντιον της.